

**EKOLOJİK KRİZE BİR ÇÖZÜM YOLU OLARAK SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIM VE
KOOPERATİF ÖRGÜTLENME***

**AS A SOLUTION FOR THE ECOLOGICAL CRISIS SUSTAINABLE AGRICULTURE
AND COOPERATIVE ORGANIZATION**

Doç. Dr. Hakan REYHAN

Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Çorum/Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Ayşen SATIR REYHAN

Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Çorum/Türkiye

ÖZ

Bu makalede temel olarak kooperatif örgütlenme ile sürdürülebilir tarım arasındaki bağlantılar ele alınmaktadır. Bu amaçla bu makalede, öncelikle ekolojik krizin nedenleri üzerinde durulmaktadır. Sürdürülebilir tarımın oluşabilme koşulları açıklanmaktadır. Ekolojik krize bir çözüm olarak kooperatif örgütlenme ile sürdürülebilir tarım arasındaki bağlantı ortaya konulmaktadır. Bu çalışmanın temel tezi, tarım satış kooperatiflerinin sürdürülebilir tarımı destekleyen organizasyonlar olduğu üzerinedir. Bu temel düşünce genel olarak; kooperatifliğin sürdürülebilir kalkınmaya uygun bir iktisadi örgütlenme biçimi olduğu savı ile uyumludur. Kooperatiflerin sürdürülebilir tarımı destekleyen kuruluşlar olduğu gibi, sürdürülebilir tarımın da ancak kooperatif örgütlenme ile başarılı sonuçlar vereceğini söylemek de mümkündür. Sürdürülebilirlik kavramı ekosistem ile doğrudan bağlantılı olan tarım sektörü ile daha ilgili olduğu için tarım kooperatiflerinin örgütsel-yönetimsel ve ekonomik açıdan güçlü olması, sürdürülebilir tarımı güçlendiren bir durum olacaktır. Sürdürülebilir tarımın hem ekonomik hem de ekolojik amacı vardır. Yani hem tarımdan geçinen çiftçilerin çiftçi olarak var olabilmeleri, kendilerini geliştirebilmeleri, devamlılığı sağlayabilmeleri, yeterli bir ekonomik düzeyde olmaları sağlanmalı, hem de tarımın ülke ekonomisine katkısı artmalıdır. Şüphesiz bu beklentiler, varoluş merkezleri yani şimdiki ve gelecek nesillerin yaşam alanlarını (habitattları), ekosistemlerini yok etmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Tarım, Kooperatif, Tarım Kooperatifi

ABSTRACT

This article mainly deals with the links between co-operative organization and sustainable agriculture. For this purpose, in this article, firstly the causes of the ecological crisis are emphasized. The conditions under which sustainable agriculture can occur are explained. As a solution to ecological crisis, the link between cooperative organization and sustainable agriculture is produced. The basic thesis of this work is that agricultural sales cooperatives are organizations that support sustainable agriculture. In general, this basic idea is; It is consistent with the argument that co-operativeism is a form of economic organization suited to sustainable development. It is also possible to say that sustainable agriculture can only succeed with cooperative organization, as cooperatives are institutions supporting sustainable agriculture. As the concept of sustainability is more relevant to the agricultural sector, which is directly linked to the ecosystem, the stronger organizational-managerial and economic strengths of agricultural cooperatives will be a situation that strengthens sustainable agriculture. Sustainable agriculture is both economic and ecological. In other words, farmers who are going to be farmers should be able to exist as farmers, develop themselves, ensure continuity, be in an adequate economic level, and increase the contribution of agriculture to the country's economy. Undoubtedly, these expectations should not destroy the habitats, ecosystems, living spaces of present and future generations.

Key Words: Ecology, Sustainable Development, Sustainable Agriculture, Cooperative, Agricultural Cooperative

*5-7 Ekim 2017 tarihleri arasında Nevşehir’de düzenlenen 22.Milletlerarası Türk Milli Kooperatif Kongresi’nde yazarları tarafından sözlü bildiri olarak sunulan bu makale; Hitit Üniversitesi bünyesinde Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) olarak hazırlanan ve 2016 yılı Aralık ayında kabul edilen Doç.Dr.Hakan Reyhan’ın yürütücülüğünde gerçekleştirilen “Sürdürülebilir Tarımı Geliştirme Aracı Olarak Türkiye’de Tarım Satış Kooperatifleri” isimli proje metninden bir bölümün yeniden düzenlenmesi ile gerçekleştirilmiştir.

1. GİRİŞ

İnsanın sosyal bir varlık olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Doğal olarak insanların tek başına üstesinden gelemeyeceği işleri sistemli bir dayanışma kültürü içerisinde yapma çabaları kooperatifçilik düşüncesini doğurmuştur. Kooperatifçilik, iktisadi artıları bir yana, içinde bulunduğumuz ekolojik krizin çözüm yolu olarak da gündeme gelmesi gereken bir örgütlenmedir. Yaşamın devamlılığının garantisi olan “tarımsal alanlar”ın ekolojik sistemin sürdürülebilmesi açısından hayati derecede önemli olduğunu ve tarımın korunması için kooperatif örgütlenmenin en uygun çözüm yolu olduğunu öncelikle vurgulamak gerekmektedir.

Türkiye, tarım potansiyeli oldukça yüksek olmakla birlikte bu potansiyeli, farklı küresel-ulusal ekonomik ve ekolojik koşulların etkisiyle yeterince kullanamayan bir özellik taşımaktadır. Türkiye tarımında geleneksel olarak küçük çiftçilik ağırlık taşımakta ancak bu çiftçilerin dağılık olması, örgütsüz olması, ortak sorunları birlikte çözüme kavuşturma ve birlikte hareket etme eğilimlerinin zayıf olması dolayısıyla tarımsal kooperatifçilik yeterince gelişmemiştir. Küçük çiftçilik, ekosistem ile habitatlarla daha uyumlu bir tarımsal üretim sistemidir. Bunun karşıtı “ticari tarım” olarak gün geçtikçe etkinliğini, gücünü artıran çok uluslu şirketlerin denetiminde gerçekleşen büyük endüstriyel ve biyoteknolojik tarımdır. Ticari (endüstriyel-biyoteknolojik) tarımın ekolojik sistemlere verdiği zararlar; son çeyrek asırda “sürdürülebilir tarım” kavramını gündeme getirmiştir.

Sürdürülebilir tarım, esas olarak küçük çiftçiliği ve köylülüğü besleyen, bunun üzerinde gelişen bir tarımsal işleri ifade eder. Ancak, küçük çiftçiliğin ticari tarım ile, özellikle “tarım satış” sürecinde rekabet edebilme imkânı söz konusu değildir. Bu yüzden küçük çiftçilerin, mutlaka işbirliği içerisinde olmaları gerekir ve bu işbirliğinin en güçlü, sağlam örgütü kooperatiflerdir. Günümüzde kooperatifçilik, küreselleşme sürecinin ulusal-yerel ekonomi alanlarındaki tahrip edici etkisine karşı en büyük dayanaklardan biridir. Yine, tüketici hakları, gıda güvenliği ve ekolojik sürdürülebilirlik açısından çok önemli işlevlere sahip örgütlenme biçimidir. Tarımsal kooperatiflerin, özellikle de tarım satış kooperatiflerinin örgütsel ve ekonomik olarak güçlü olması ile ülkelerin ekonomik ve ekolojik geleceği (sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir tarım) arasında doğrudan bağlantı vardır.

Tarım alanındaki kooperatifleşmenin temel olarak iki önemli işlevi yerine getirdiklerini veya getirme potansiyeli taşıdıklarını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi; küçük çiftçiliğin korunmasını, ayakta kalmasını sağlayarak tarımsal üretimin devamlılığını güçlü bir şekilde desteklemeleri. İkincisi; tüketici hakları açısından daha denetlenebilir, “ekolojik tarım” için daha elverişli bir üretim örgütlenmesi olmaları.

İçinde bulunduğumuz ekolojik krizin önlenmesi açısından da sürdürülebilir tarımın ve kooperatif örgütlenmenin alternatif olarak gündemde olduğunu belirtmek gerekir. Bu çalışmanın temel hipotezi; genel olarak kooperatifçiliğin sürdürülebilir kalkınmaya ve sürdürülebilir tarıma uygun bir iktisadi örgütlenme biçimi olduğudur. Kooperatifler sürdürülebilir tarımı destekleyen kuruluşlar olduğu gibi, sürdürülebilir tarımın da ancak kooperatif örgütlenme ile başarılı sonuçlar vereceğini söylemek mümkündür. Sürdürülebilirlik kavramı ekosistem ile doğrudan bağlantılı olan tarım sektörü ile daha ilgili olduğu için genel olarak tarım kooperatiflerinin örgütsel-yönetimsel ve ekonomik açıdan güçlü olması sürdürülebilir tarımı kendiliğinden besleyen bir durum olacaktır. Sürdürülebilir tarımın, hem ekonomik hem de ekolojik amacı vardır. Yani hem tarımdan geçinen çiftçilerin çiftçi olarak var olabilmeleri, kendilerini geliştirebilmeleri, devamlılığı sağlayabilmeleri yeterli bir ekonomik düzeyde olmaları hem de tarımın ülke ekonomisine katkısı artmalıdır. Bu yapılırken de elbette, varoluş merkezleri yani şimdiki ve gelecek nesillerin yaşam alanları (habitatlari), ekosistemler yok edilmemelidir.

Kooperatiflerin sürdürülebilir tarımı destekleyen kuruluşlar olduğu gibi, sürdürülebilir tarımın da ancak kooperatif örgütlenme ile başarılı sonuçlar vereceğini söylemek de mümkündür. Sürdürülebilirlik kavramı ekosistem ile doğrudan bağlantılı olan tarım sektörü ile daha ilgili olduğu için genel olarak tarım kooperatiflerinin örgütsel-yönetimsel ve ekonomik açıdan güçlü olması sürdürülebilir tarımı kendiliğinden besleyen bir durum olacaktır. Kooperatifçiliğin (1) tarımsal gelişmeyi, ekonomik olarak tarım sektörünü ve çiftçiyi güçlendireceği; (2) tarımsal gelişim sağlanıp ekonomi güçlenirken kooperatif faaliyetlerinin yapısal özelliklerinden dolayı, ekolojik sistemin zarar görmeyeceği, tarımsal büyümenin tarımsal sürdürülebilirlikle birlikte gerçekleşeceği; (3) bütün bunların ancak; demokratik, katılımcı, üye yararlarıyla ve verimlilikle kamu yararını bütünleştiren güçlü bir kooperatif örgütlenmesiyle gerçekleşebileceği bu makalenin temel savlarıdır. Bu çerçeveden hareketle makalede; kooperatif örgütlenme ile sürdürülebilir tarım bağlantısının nedenleri ve sonuçları üzerinde durulurken temel alınan zemin ekolojik krizin kökenlerine uzatılacaktır. Bu zemin üzerinde yapılacak tespitlerden sonra ekolojik örgütlenme ile kooperatif örgütlenme arasındaki bağlantılar, benzerlikler sürdürülebilir tarım üzerinden değerlendirilecektir.

2.EKOLOJİK KRİZ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIM

2.1.Ekolojik Kriz

Günümüzde, küresel ısınmanın ve iklim değişikliğinin getirdiği somut belirtilerle birlikte gittikçe daha fazla hissetmeye başladığımız bir “ekolojik kriz” içerisinde olduğumuz artık herkesin kabul ettiği bir gerçeklik olarak tartışılmaktadır. Kökleri, sanayi devriminin ilk sonuçlarının ortaya çıktığı 19.Yüzyıl başlarına kadar uzanmakla birlikte, sistematik/bilimsel bir problematik (sorunsal) olarak esas itibarıyla 1950’li yıllardan sonra gözlemlenmeye başlanan ve içeriğiyle ilgili duyarlılık oluşturulan “çevre sorunları”, yaygınlaşan tüketim toplumuna paralel olarak hızla gelişti, yaygınlaştı ve iki büyük blokun (Batı/kapitalist blok ve Doğu/sosyalist blok) “ağır büyüme” rekabetlerinin de tetiklemesiyle 21.Yüzyıl’ın başlangıcında ciddi bir “ekolojik kriz”e dönüştü.

Tarımda kimyasalların kullanımının dünyada yaygınlaşması, tüketim toplumunun iyice yaygınlık kazanması; otomotiv sektörünün gelişmesinin yarattığı kirlilik; tüketim toplumuna bağlı olarak kirlilik yaratıcı enerji tüketiminin iyice artması; betonlaşmanın hâkim olmaya başladığı büyük nüfuslu metropollerde görülen hava kirliliği; ekonomik büyüme ve üretim arttıkça iyice doğayı tehdit etmeye başlayan fabrika atıkları; buna bağlı olarak kirlenen su ve toprak kaynakları 1970’li yıllara gelindiğinde yaşamı tehdit etmeye başlamış ve buna tepki olarak bir çevre duyarlılığı oluşmuştur.

Önce, bilim insanlarının insan etkisiyle ekosistemin bozulması arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bilimsel çalışmalarıyla başlayan bu duyarlılık, zamanla kitleselleşmiş ve çevre sorunlarına tepki olarak gelişen çevreci-ekolojist hareketler 1960’lı yıllardan başlayarak çevre hakkı bilincinin yayılmasını sağlamışlardır. Nihayetinde çevre sorunları küresel bir sorun haline alarak uluslararası gündemin temel konularından biri haline gelmiştir.

Bu krizin esas nedeninin ne olduğu ve nasıl bir çözüm çerçevesinin gerektiği 1960’lı yıllardan beri tartışılmış ve farklı felsefi zeminlerden, siyasal ve toplumsal hareketlerden beslenen yeşil (ekolojik-çevreci) düşünce biçimleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları, mevcut iktisadi, sosyal, siyasal düzen biçimlerinin (kapitalist veya sosyalist) köklü bir şekilde değiştirilmesiyle ve yeni, alternatif bir “ekolojik düzen”in inşa edilmesiyle bu krizin çözülebileceğini savunmuşlardır. Başka bir çözüm çerçevesi de 1970’li yıllarda içeriği belirlenen 80’li yıllarda adı konan “sürdürülebilir kalkınma” olmuştur. Radikal çözüm yaklaşımları “serbest piyasa” düzeninin radikal biçimde değiştirilmesini ve ancak bu şekilde ekolojik krizin önlenebileceğini iddia ederlerken sürdürülebilir kalkınmacı çözüm yaklaşımları, farklı düzeyleri olmakla birlikte, serbest piyasa ekonomisini dışlamadan ona yeni ekolojik bir biçim verme niyetini temsil ederler.

Ekolojik krizin etkilerinin somut olarak hissedildiği alanlardan biri de tarımsal mekânlar ve yapılar oldu. Bu süreçte tarımsal üretimin yeni niteliğinden ve yeni tüketim biçimlerinden kaynaklanan bir gıda sorunu dünyada kendisini hissettirmeye başladı. Bu sorunlara baş edilmeye çalışılırken sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir tarım kavramları ekolojik ve ekonomik sorunlarla baş etmenin en “kabul edilebilir” yolları olarak gündemde hep yerini aldı. Ancak, üzerinde mutabık olunamayan konu ekolojik krize çözüm olarak sunulan sürdürülebilir kalkınmanın ve gıda sorununa çözüm olarak ortaya konulan sürdürülebilir tarım politikalarının nasıl bir ekonomik örgütlenme biçimi ile başarıya ulaşabileceğiydi. İşte kooperatifçilik de bu tartışma sürecinde öne sürülen çözümlerden biri, bizce en elle tutulur olanıdır. Bu tartışmaya ve çözümlenmeye geçmeden önce, sürdürülebilir kalkınma, gıda sorunu ve sürdürülebilir tarım olguları üzerinde durmak konunun temel zeminini oluşturmak açısından aydınlatıcı olacaktır.

2.2.Sürdürülebilir Kalkınma

Birleşmiş Milletler bünyesinde G.H.Brundtland başkanlığında kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Ortak Geleceğimiz(1986) adıyla bir rapor kaleme almış ve bu raporda, daha önce buna benzer yaklaşımlar sergileyen raporlar bulunmakla beraber, ilk kez “sürdürülebilir kalkınma” kavramı dile getirilmiştir. Bu raporda Sürdürülebilir Kalkınma şu şekilde tanımlanmıştır: “Sürdürülebilir Kalkınma, bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamaktır.” Bu kavram çerçevesinde iki şeyin altı özellikle çizilir: (1) Her şeyden önce dünya yoksullarının temel ihtiyaçlarının karşılanması çerçevesinde “ihtiyaç” kavramı, (2) Çevrenin bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçları karşılayabilme yeteneğine teknolojinin ve sosyal örgütlenmenin getirdiği sınırlamalar kavramı. Böylece, ekonomik ve sosyal gelişmenin amaçlarını tarif ederken, bütün ülkelerde “sürdürülebilir kalkınma” esasları dikkate alınmalıdır. Bu anlayış da esas olarak kuşaklararası adalet ve aynı kuşak içerisindeki hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde belirlenmelidir.(Report of the World Commision, 1986: 10)

Sürdürülebilir Kalkınmanın "İnsanların hem üretim potansiyelini artırarak, hem de herkese eşit fırsat tanınmasını garanti altına alarak" sağlanabileceği vurgulanmaktadır. Ancak toplumsal eşitsizliğin, adaletsizliğin, kaynağın ve üretimin örgütlenmesinden kaynaklandığı sonucunu çıkarmak mümkün değildir. Kapitalist ekonominin genel eğilimi olan sınırsız büyüme ekseninden kopmayan rapor, bu büyümenin sağlanabilmesi içinde toplumun asgari ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliğini vurgulamaktadır. (Satır, 2011; 20)

Sürdürülebilir Kalkınma'nın temel unsurları şu şekilde ifade edilmektedir: 1. Büyüme canlandırmak (özellikle az gelişmiş ülkelerin büyümesi). 2. Büyümenin kalitesini değiştirmek (ekolojiye uyum) 3. İş bulma, yiyecek, enerji, su ve sağlık konularındaki temel ihtiyaçları karşılamak (küresel adalet) 4. Kaynak tabanını korumak ve zenginleştirmek. 5. Teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek. 6. Karar vermede çevre ile ekonomiyi birleştirmek.

Yetmişli yıllardaki çevre duyarlılığı yaklaşımlarında/hareketlerinde de dünyanın geleceği konusunda kaygılar dile getirilse de ilk defa bu raporda bu kaygılar, yatay (kuşak içi) ve dikey (kuşaklar arası) çerçevede kavramsallaştırılmıştır. Ancak, daha önceki çevre düşüncesinde büyüme kavramının kendisine ciddi eleştiriler getirilirken, hatta büyümenin sıfırlanması bile önerilirken sürdürülebilir kalkınma yaklaşımında büyümenin de, makul ölçüler içerisinde olması gerektiği vurgulanmıştır.

İnsanların çoğunun dünyanın ekolojik imkânlarının ötesinde yaşadığını vurgulayan "Ortak Geleceğimiz" raporu, dünya üzerindeki yoksulluğun ve eşitsizliğin de ciddi bir ekolojik baskı yaratacağını, dolayısıyla bu yoksulluğu önleyecek "adaletçi kalkınma" çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma politikalarının hayata geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Satır-Reyhan, 2013: 962-964) Toprak mülkiyetinin hakkaniyeti üzerine de eğilen rapora göre, adil olmayan bir toprak mülkiyeti yapısı, en küçük tarım işletmelerinde kaynakların aşırı sömürülmesine yol açıp hem çevreye, hem kalkınmaya kötü etkiler yapabilir. Bu durum da yakın gelecekte gıda sorununu tetikleyen ve derinleştiren unsurlardan biri haline gelecektir (World Commission, 1986: 12-13).

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, "çevre koruma" ile "iktisadi büyüme" ve "teknolojik ilerleme" perspektifini bütünleştirmesiyle içinde bulunduğumuz kriz çağında uluslararası sistemin belirlediği çevre politikalarının temel çevresini oluşturmuştur. Özellikle, nedeninin metacı büyüme ekonomisi olduğu tespit edilmiş olan küresel ısınma sorunu ile mücadelede küresel ekonomiye çevreci bir yön verme gerekliliği söz konusu olduğundan küresel ekonomi ve çevre politikalarında bu yaklaşım belirleyici olmuştur. Ancak, uygulamada ekolojiden çok ekonomiye önem verildiğini söylemek gerekir. Bu yüzden, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı özellikle çevreci hareketlerin eleştirilerine maruz kalmıştır.

Konumuz açısından belirtmek gerekir ki, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekten ekonomik ve ekolojik hedeflerine ulaştıracak örgütlenme biçimi kooperatif örgütlenmedir. Çünkü, üretim artışının kolektif sorumluluk duygusuyla (birlik, dayanışma...) birlikte gerçekleştiği yegane devlet dışı iktisadi örgütlenme biçimi kooperatiftir.

2.3. Gıda ve Tarım Sorunu

İçinde bulunduğumuz ekolojik krizin en somut sonuçlarından biri de gıda sorunudur. Bir yandan tarım alanları üzerinde etkisini gösteren yeni kapitalist üretim-tüketim ilişkilerinin ortaya çıkardığı mülksüzleşme, tarımdan kopma ve eşitsizlik; bir yandan yeni tarımsal çoğaltma mekanizmalarının toprak üzerinde (örneğin, GDO'lu tohum, tarımsal kimyasallar) yarattığı tahribatlar; öte yandan küresel iklim değişikliğinin getirdiği çölleşme, kuraklık, dengesiz iklim koşulları gibi ekolojik sonuçlar; en önemlisi de "mega tüketim toplumu" nun meydana getirdiği "ısraf ekonomisi" ve "yoksulluk" çelişkisi; toprağı, tarım alanlarını ve geleneksel gıda üretim-tüketim biçimlerini dönüştürerek zaman zaman krize yol açan bir gıda sorununu güdeme getirmiştir. Magdoff ve Tokar, gıda sorununun belirtilerini özetle şu şekilde sıralamaktadır: Kapitalist ekonomiye angaje olan yoksul ülkelerin gıda üretiminin azalması, IMF kaynaklı "yapısal düzenleme" reçeteleri ile köylü çiftçilerin topraklarını terk etmeye başlamaları ve köysüzleştirmenin yaygınlaşması; topraklarda şirket mülkiyetinin yaygınlaşması ile birlikte tohumlardan, böcek ilaçlarından, gübrelerden tahıl ambarlarına, işleme tesislerine kadar gıda üretiminin bütün aşamalarında şirket denetiminin söz konusu olması; biyoyakıt için kullanılan toprakların giderek yaygınlaşması (Magdoff ve Tokar, 2010: 67). Bütün bu gelişmeler ciddi bir gıda güvenliğinin ve özellikle yoksul dünyada etkisini gösteren "gıdaya erişim" sorununun belirgin olmaya başladığını göstermektedir.

Biyoteknolojik uygulamalarla şirket tarımcılığının birleşmesi sonucunda ekolojik sistemi ve biyolojik çeşitlilik rezervini de tehdit etmekte olan; tarımsal üretim zeminini (GDO'lu tohum, kimyasallar vs.) dönüştürerek özellikle yoksul dünyanın mevcut gıda üretim potansiyelini risk altına sokan gıda sorunu; tüketim sürecinin de

doğallığını ortadan kaldırarak sadece yoksul dünyayı değil, dünyanın bütün tüketicilerini tehdit eden birgüvenlik sorunu ortaya çıkarmaktadır (Reyhan, 2012: 228).

İçinde bulunduğumuz dönemde zaman zaman ciddi bir kriz şeklinde kendisini gösteren “gıda sorunu”nun başlangıcınıironik bir şekilde gıda sorununa çözüm olarak gerçekleştirildiği söylenen “Yeşil Devrim”in başlatıldığı 2.Dünya Savaşı sonuna kadar götürmek mümkündür. Gıdanın metalaşma sürecini hızlandıran Yeşil Devrim uygulamalarının ortaya çıkardığı önemli sonuçlardan birisi şirket tarımcılığının büyümesi ve buna paralel olarak da metalaşma ile varoluşsal bir zıtlık içerisinde olan köylülüğün (küçük tarım, geleneksel çiftçilik) tasfiye edilmeye başlamasıydı. Yeşil Devrim döneminin sona erip yerini yavaş yavaş “gen devrimi” (tarımsal biyoteknoloji devrimi) dönemine bırakmaya başladığı 1980’li yılların başında iyice kendisini hissettirmeye başlayan bu duruma, dünyaya hâkim kılınmak istenen yeni bir iktisadi düzen de eşlik ediyordu: İçerdiği yapısal programlarla (IMF, DB vs. kuruluşların belirlediği programlar); şirketlerin lehine, ulusal/yerel tarımın-köylülüğün aleyhine olan iktisadi politikaları dünya ülkelerine “benimseten” bu düzenin adı “neo-liberalizm”di. Hemen ardından, neo-liberalizmin daha geniş bir perspektifle (iktisadi, siyasi, kültürel çerçevede) dünyaya yaygınlaşması anlamına gelen, globalleşme sürecinin de etkilemesiyle birlikte 21. Yüzyıl’a girilirken (her ne kadar hâlâ direniyor olsa da) köylülüğün tasfiyesi yönünde, köylülüğü kısıkaçı altına alan çok ciddi bir yapısal dönüşümün gerçekleştiğini görmek mümkün oldu(Reyhan, 2012: 248).Çok uluslu şirketlerin tarımda üretim sürecini yönettiği ve küçük üreticileri bu sürece bağımlı kıldığı (Leblebici, 2014: 51) bir global üretim yapısı ortaya çıktı.

Geriletilmeye, tasfiye edilmeye çalışılan “köylülük”, “çiftçilik” derken kastedilen elbette, küçük ölçekli tarım ile meşgul olan ve hâlâ içerisinde en kalabalık kırsal nüfusu barındıran “küçük çiftçilik”tir. Burada “büyük ölçekli tarım” ile “küçük ölçekli tarım” arasındaki farkı belirtmek gerekir (Reyhan, 2012: 248). “Büyük ölçekli tarım, çoğunlukla şirket yapısında olan, maaşlı ve ücretli emek satın alan, ticari çıktıyı maksimize etmek için yoğunlaştırılmış tarımsal teknikler kullanan sermayeleşmiş tarım girişimidir. Küçük ölçekli tarım ise, ticari satış ve hane içi beslenme amacıyla üretim yapan ailelerdir.” (Bryceson, 2010:202). Çok uluslu gıda şirketlerinin dünyada hakim kılmaya çalıştıkları meta-gıda zinciri için en büyük engel olarak bu küçük ölçekli tarım gösterilmekte, küçük ölçekli tarımın büyük ölçekli tarıma (şirket tarımına) entegre edilmesi için ciddi çalışmalar yapılmaktadır (Reyhan, 2012:248).

Tarım alanları üzerinde uygulamaya geçirilen biyoteknolojik teknikler, tarımsal yapıları ve tarımsal üretim biçimlerini dönüştürmüştür. Bu süreçte gıda ağlarının doğal döngüsünün teminatı olan, geleneksel çiftçilik/aile çiftçiliği yerine piyasaya yönelik meta üreten ve bu yüzden “meta çoğaltıcı” biyoteknolojik tarım uygulamalarını benimseyen “şirket tarımcılığı” teşvik edilmiştir. Bu süreçte; aile çiftçileri global gıda tekellerine çalışan “sözleşmeli çiftçi” konumuna gelmeye başlamışlar ve köylülük yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Köysüzleştirme, üretim biçimini değiştirerek kırsal bölgeyi yoğun sermaye birikimine açık hale getirmek olarak beliriyor. Köylülük sadece bir iktisadi etkinlik değil. Köklü bir sosyo-kültürel ve ekolojik yaşam biçimi, bu yüzden köylülüğün tasfiyesi sadece iktisadi dönüşümü getirmekle kalmıyor, aynı zamanda kültürel başkalaşma sorununu da doğuruyor. Elbette hızlı bir köysüzleşme, yeterli düzeyde ve uygun bir kentleşme de yoksa özellikle köylülüğün kişiliğın parçası haline geldiği “tarım toplumu” ülkelerinde ciddi sosyolojik-kültürel travmalara yol açabilmektedir (Reyhan, 2012: 254).

Bu yüzden ekolojik krize ve gıda sorununa çözüm olarak öne sürülen sürdürülebilir tarım kavramının sadece ekolojik-ekonomik değil, aynı zamanda kültürel bir işlevi de vardır. Yine sürdürülebilir tarım, sadece gıda güvenliğini sağlayan bir üretim biçimi değil, aynı zamanda biyokültürel uyumu sağlayan bir yaşam biçimi olarak değerlendirilirse anlamlı olacaktır.

3.KOOPERATİFÇİLİK VE TARIM

3.1.Kooperatif Örgütlenme

Kelime kökeni olarak (Latince ‘cooperatio’) işbirliği anlamına gelen kooperatifin en yeni ve kapsayıcı tanımı 1995 yılında Manchester’de toplanan ICA (Uluslararası Kooperatifler Birliği) Kongresi’nde yapılan tanımdır: “Kooperatif, kişilerin ortak ekonomi, sosyal ve kültürel gereksinim ve özelemlerini, müştereken sahip olunan ve demokratik kurallarla yönetilen bir işletme vasıtasıyla karşılamak için gönüllü olarak oluşturdukları özerk bir işletmedir.” Yani, kooperatifler; bağımsızdırlar, kişilerin gönüllü birleşmeleri, işbirlikleri ile oluşurlar, ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılarlar, demokratik yönetime tabidirler ve müşterek sahip olunan işletmelerdir (Mülayim, 2010: 71). Ülkemizdeki mevzuatta da –daha teknik ifadelerle anlatılmış olmakla birlikte- buna benzer bir tanımlama vardır. 1969 tarihli Kooperatifler Kanunu’nun (2004’te değiştirilen) 1. Maddesi’ne göre: “Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım,

dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir.” Burada da “ekonomik menfaat”, “ihtiyaç”, “karşılıklı yardım”, “dayanışma” kooperatifçiliğin temel kavramlarını görmek mümkündür.

Peki kooperatif ne değildir? Kooperatif, dernek değildir; dernekten farkı iktisadi faaliyete yönelik olması ve bir iktisadi işletmeye sahip olmasıdır. Oysa dernek, üretimi artırmayı veya tüketiciyi korumayı hedeflese de, üretim de yapmaz, düzenleme satışı da. Kooperatif, sendika değildir; Çünkü her iki örgüt de sanayi devrimi koşullarında doğmuş olmakla birlikte, kooperatif sendika gibi doğrudan doğruya işverene yönelik bir örgütlenme değildir; esas olarak araçlar ve tefecilere karşı bir örgütlenmedir. Toplu sözleşme ve grev gibi araçlara da sahip değildir. Kooperatif, siyasal parti değildir; Kooperatif siyasi partiler gibi iktidar savaşımı veremez. Üyelerinin çıkarı için iktisadi savaşım verir. Kooperatif, bir ticari kuruluş değildir. Kooperatiflerde temel öge ticari ortaklıklarda olduğu gibi para değil, insandır. Ayrıca kârdan ziyade üyeye hizmet temel motivasyon kaynağıdır. Kooperatif payları borsada satılmaz ve her üyenin eşit oy hakkı vardır. Ticari kuruluşlardaki gibi yönetime katılma sermaye büyüklüğüne göre belirlenmez(Geray, 2011: 26-28).

3.2.Sürdürülebilir Tarım

Sürdürülebilir tarım, en genel ifadeyle; “sürdürülebilir kalkınma” ilkelerinin tarım sektöründeki uygulama biçimidir. Ancak, burada doğa ile doğrudan bağlantılı olan tarımdaki sürdürülebilirlik söz konusu olduğundan sürdürülebilirlik kavramında ekolojik öge daha fazla kendisini hissettirmektedir. Sürdürülebilir tarım, bitki veya hayvan üretiminin (yani çiftçiliğin) ekolojik sisteme zarar vermeden ve çevre dostu tarımsal yöntem ve tekniklerle gerçekleştirilmesidir(Dictionary of Agriculture, 2006: 239).

Tarımdaki sürdürülebilirlik; “...Bir yandan çiftçiler ve piyasalar için gıda üretilmesini sağlarken, bir yandan da temiz su, yaban hayatı, faydalı organizmalar için yaşam alanları, sel koruması, yer altı suyunun zenginleşmesi gibi bir dizi değerli kamusal alana katkı sağlar” (Pretty, 2007: 5-6). Daha sürdürülebilir bir tarım doğanın sağladıklarını, doğadan sağlanan ürünleri en iyi şekilde kullanmayı amaçladığından teknolojiler ve diğer tarımsal uygulamalar da yerel dengeye uyumlu olmalıdırlar(Pretty, 2007: 5-6).

Görüldüğü gibi, sürdürülebilir tarım, çoğu kişi için, doğal kaynakların muhafaza edilmesini sağlayacak, çevreyi süresiz olarak koruyacak, toplumun güven ve sağlığını artıracak ve tarımda çalışan kişiler için kârlı ve herkes için yeterli gıda üretimini sağlayacak tarım anlamına gelmektedir. Kavram ayrıca, sosyal adalet ve hayvan refahını koruma gibi amaçları da içermektedir. Bu şekilde tanımlanan sürdürülebilir tarım, yüksek derecede uzmanlaşmış, ağır şekilde sentetik ve diğer tarımdışı girdilere bağımlı olan tarım uygulamalarına alternatif olarak ortaya çıkmaktadır (Mollavelioğlu, 2009:41).

Yüksek yoğun tarımın çevresel risk ortaya çıkarmasına bir tepki olarak gündeme gelen sürdürülebilir tarım, bu riskin en aza indirilebilmesi için kaynakların rasyonel bir şekilde yönetilmesini içermektedir. Ekolojik parametrelere uygun olarak gerçekleştirilen toprak kullanımı ve tarımsal üretim, hem kaynakların kullanımını rasyonalize edecek hem de çevre kalitesini koruyacaktır (FülekyandBenedek, 2011:40).

Tarımsal üretimin artırılması için uygulanan “çoğaltıcı teknikler” özellikle yeşil devrim diye anılan dönemde başlayarak, İkinci Dünya Savaşı ertesinde, ciddi ekolojik yıkım yaratmıştır. Endüstriyel tarımın iyice gelişmesi ile birlikte toprağın yapısının bozulduğu, biyoçeşitliliğin azaldığı, hayvanların adeta et ve süt makinelerine dönüştürüldüğü, sonuçta ticari-endüstriyel tarımın yer altı ve yer üstü kaynakları üzerinde ciddi bir baskı oluşturduğu ve dahası kırsal alanlardaki nüfusun, çiftçilerin ekonomik gücünün ciddi olarak zayıfladığı dile getirilmiştir (Yılmaz, 2015: 15-17). GDO’lu tohumun yaygınlaşmasıyla küresel şirketlere tarımsal girdi olarak bağımlı hale gelmeye başlayan çiftçi küresel iklim değişikliğinin tarım üzerinde yarattığı sorunlar ile birlikte (Yılmaz, 2015, 37, 40) kendisini “güçsüz” olarak hisseden çiftçinin güçlenmesi ile tarımsal ekolojik sisteminin korunması arasında güçlü bir bağlantı olduğu açık bir şekilde görülmektedir. İşte bu yüzden, küçük çiftçiliği, geleneksel üretim yöntemlerini ve bu çerçevede organik tarımı esas alan sürdürülebilir tarım konusu gündeme getirilmiştir (Yılmaz, 2015: 67).

Sürdürülebilir tarım işinin en önemli araçlarından biri çiftçiler arası işbirliği ve örgütlü çalışma biçimlerini geliştirmektir (Yılmaz, 2015: 68). Bu yönüyle halkın katılımı ile bütünsel kalkınmayı içeren sürdürülebilir tarım, ayrıca bir “toplum kalkınması” işlevini de içermektedir. Toplum kalkınması, kırsal alanlardaki toplulukların kendi sorunlarını çözmek üzere girişkenlik potansiyellerini harekete geçirerek imece anlayışı içerisinde birleşmeleri ile başlar. Ayrıca toplum kalkınmasında gönüllülük esası vardır. İşbirliğinin temeli ortak menfaat, kamu yararı ve ihtiyaçlardadır. Yine toplum kalkınması için hem yerel toplulukların örgütsel gücünün pekiştirildiği hem de devletin kolaylaştırıcılığının sağlandığı güçlü bir örgütlenme gereklidir. Yerel toplulukların ortak amaçlarının, hareket tarazlarının, çalışma yöntemlerinin ve birlikte hareket edilecek

alanların belirlenmesinde birlikte karar verilmelidir (Geray, 2011: 146-148). Görüldüğü gibi, toplum kalkınması ile sürdürülebilir tarım ve kooperatif ilkeler arasında ciddi benzerlikler vardır. Hatta sürdürülebilir tarımın tam olarak gerçekleşmesinin ancak toplum kalkınması anlayışıyla mümkün olabileceğini söyleme mümkündür.

Sürdürülebilir tarım; ekonomik sürdürülebilirlik, sosyal sürdürülebilirlik ve çevresel sürdürülebilirliği içeren bir süreçtir. Ekonomik sürdürülebilirlikle; ailelerin tasarrufları artar, borçları azalır, çiftlik işletmeleri kârlarını artırır, tarımsal girdi maliyeti azalır, çiftçi kendi kendine yeter, dışarıdan satın almaları azaltır ve bağımlılıktan kurtulur; sosyal sürdürülebilirlikle; kırsal alanda yaşayanların sayısı artar, çiftçiler arası iletişim yoğunlaşır, çiftçilik aile fertleri arasında sürdürülen bir iş haline gelir, devamlılık sağlanır, eğitilmiş çiftçiler ağırlık kazanmaya başlar; çevresel sürdürülebilirlikle; toprak kırıçlıktan kurtulur, temiz su kaynakları korunur, yaban hayatı varlığını devam ettirir, akarsuların balık zenginliği ve biyoçeşitlilik kaybolmaz (Sullivan, 2003: 2). Görüldüğü gibi, sürdürülebilir tarım çok yönlü işlevi olan bir süreci ifade etmektedir. Bu işlevler özünde, doğal yaşam alanları (habitat) ile üretim süreci arasındaki güçlü bağlantıyı işaret etmektedir. Bu bağlantının temel itici gücü toplum kalkınmasıdır. Toplum kalkınması ile birlikte gerçekleşen sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir tarım elbette en sağlıklı şekilde kooperatif örgütlenme ile gerçekleştirilebilir.

Toplum kalkınması (halkın katılımı) ile gerçekleşmesi mümkün olabilen “sürdürülebilir tarım” işi, aynı zamanda bir önceki başlıkta açıkladığımız gıda sorununa bir çözüm olarak gıda güvenliği sağlandığında gerçekten işlevini yerine getirmiş olacaktır. Sürdürülebilir tarım işinin gıda güvenliğini sağlama ölçütleri de şöyle özetlenebilir: 1.Toplumun bütün fertlerinin temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde gıda üretebilme kapasitesi. 2.Uluslararası konjonktürel dalgalanmalardan ve siyasi baskılardan en az etkilenecek şekilde kendine yeterlilik (örgütsel güçlülük). 3.İklim koşullarının, fiyat dalgalanmalarının etkisini asgariye indirebilecek bir güven ortamı. 4.Ekosistemin devamlılığını sağlayacak, zarar görmesini engelleyecek ekolojik sürdürülebilirlik. 5.Herkese yiyecek elde etme imkânı sağlayan asgari gelir adaleti (Aydın, 2000: 110), 6.Çiftçinin tarımsal üretiminin devamlılığını sağlayacak tohum kapasitesinin olması. 7. Evrensel tüketici haklarının uygulanması (Reyhan, 2012: 198).

Sürdürülebilir tarımın bütün bu özellikleri de yine kooperatif örgütlenme ile gerçek anlamda hayata geçirilebilir. Kooperatif örgütlenme sürdürülebilir tarımın ekonomik, sosyal ve çevreci işlevlerini ve bunlarla bağlantılı olarak gıda güvenliğini yerine getirmesi için gereklidir.

3.3.Tarımsal Kooperatifler

Tarımsal amaçlı kooperatifler, üreticilerin (kooperatif ortaklarının), özellikle de küçük çiftçilerin karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle tarımsal üretim faaliyetleri ile mesleki faaliyetlerinde ihtiyaçlarını karşılamak, bu üreticilerin ürettikleri tarımsal ürünleri daha iyi değerlendirmek ve ekonomik menfaatlerini korumak amacıyla kurulmuşlardır. Bu amacı gerçekleştirmek için ortaklarının üretim girdilerini temin etmek, ürünlerini alıp en iyi şartlarda değerlendirmek, gerekirse işleyip mamul haline getirerek piyasaya sürmek ve ortaklarının finansman ihtiyaçlarını aynı veya nakdi kredi yoluyla karşılamak faaliyetlerinde bulunmaktadır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Türkiye Kooperatifçilik Raporu, 2015: 30-31). Özellikle pazar için üretim yağmada sıkıntı yaşayan, yeni tarımsal teknikleri uygulaması pek mümkün olamayan, kredi bulma imkânı zayıf olan, büyük şirketlerle pazar rekabetine dayanamayan ve üretimlerini-ürünlerini modern tarımsal endüstriyel işletmelerden ziyade küçük-ilkel (tereyağı, peynir, konserve, salça tezgâhları vs.) endüstriyel işlerde değerlendirmek durumunda kalan küçük tarım işletmelerin yaşadıkları bu sıkıntıları giderecek veya aza indirecek bir mekanizma olarak tarım kooperatifleri ön plana çıkmaktadır (Mülayim, 2010: 160-162). Bu sıkıntıların aşılması, ülke ekonomisinin canlanması ve sürdürülebilir tarımın gerçekleşmesi açısından da çok önemlidir. Zira, küçük aile işletmelerinin toplam tarım işletmelerindeki payı, Türkiye’de %98, AB ülkelerinde %93, ABD’de ise %80’den fazladır (Mülayim, 2010: 158).

Kooperatifler içerisinde tarımsal kooperatiflerin ağırlıklı ve özgün bir yeri vardır.Nitekim, yukarıda da belirtildiği gibi; 2016 verilerine göre dünyadaki en büyük 300 kooperatifin %32’si tarım kooperatifleridir(<http://www.turkey.coop/haberarsivi/>, 2016). Türkiye’de de 2014 yılı itibarı ile toplam kooperatif sayısının %17’si, toplam kooperatif üye-ortak sayısının %55’i tarımsal amaçlı kooperatiflerde bulunmaktadır. Tarımsal amaçlı kooperatifler arasında en fazla sayıda kooperatif tarımsal kalkınma kooperatiflerinde (7.534 adet) bulunmakta olup, sulama kooperatifleri (2.381 adet) ve tarım kredi kooperatifi (1.625 adet) sayısı binden fazladır. Tarımsal amaçlı kooperatiflerden pancar ekicileri kooperatifleri (1.564.320 ortak) ve tarım kredi kooperatifleri (1.054.340 ortak) en fazla olan kooperatiflerdir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Türkiye Kooperatifçilik Raporu, 2014, 31-32)

Tablo 1: Tarımsal amaçlı kooperatiflerin sayısal büyüklükleri

Kooperatifler	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.564.320
Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.054.340
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7.534	805.368
Tarım Satış Kooperatifi	289	393.292
Sulama Kooperatifi	2.381	282.867
Su Ürünleri Kooperatifi	549	30.632
Bağımsız Tarım Satış Kooperatifi	15	9.000
Yaş Sebze ve Meyve Kooperatifi	37	3.142
Tarımsal Amaçlı Kooperatif Toplamı	12.461	4.142.961
Türkiye Toplamı	72.563	7.373.224
Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Payı (%)	17,2	56,1

Kaynak: GTB, GTHB ve Kooperatif Birlikleri verileri

Yukarıda belirtildiği gibi; tarım kooperatifleri, özellikle küçük tarım işletmelerine sahip çiftçilerin yaşadıkları ekonomik ortama ilgili ve yalnız başlarına aşamayacakları güçlükleri çözmek için, kendi kendine yardım gereksiniminden doğmuştur. Küçük çiftçiler birçok hallerde ancak kooperatifler kurarak ve kooperatifçiliğin ilke ve yöntemlerini izleyerek kendi kendilerini koruyabilmişlerdir. Dünyadaki kooperatiflerin de büyük bölümünü, bu çerçevede küçük çiftçilerin oluşturduğu tarım kooperatifleri oluşturmaktadır. Yine Mülâyim'in aktardığı verilere göre; AB ülkelerinde ortak sayısı 12 milyon olan 32 bin tarımsal kooperatif vardır. Bu kooperatif örgütlenmesi küçük çiftçileri güçlü hale getirmiştir. Öyle ki, AB ülkelerinde tarımsal gıda sanayinde kooperatiflerin payı %50'dir. Kooperatiflerin yıllık cirosu ise 260 milyon Euro'nun üzerindedir (Mülâyim, 2010: 21). Yine AB ülkelerinde kooperatiflerin payı tarımsal girdi sağlamada %50, pazarlamada %60 ve dış satımda %50'den fazladır. AB Komisyonu da, üye ülkelerdeki kooperatiflere zaman zaman nakdi destek vermektedir. Bu desteklere örnek olarak, İtalya'nın Liguria bölgesindeki tarım kooperatiflerine hibe verilmesi gösterilebilir. Komisyonun bu kararı kapsamında kooperatiflerin bina ihtiyacı, depolama, yeniden yapılanma, makine ve teçhizat alınması, ürünlerin pazarlanması gibi konularda toplam yatırımların yüzde ellisi karşılanmıştır (Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016: 11).

Kısacası, tarımsal kooperatifçiliğin tarımsal kapasitenin rasyonel olarak geliştirilmesinde önemli bir araç olduğu görülmektedir. Küçük çiftçiliğin veya bir başka deyişle aile tarımının en azından ayakta kalabilmesini ve ayrıca organik/ekolojik tarımı, dolayısıyla güvenli gıda üretim ve tüketimini gerçekleştirmeyi sağlayabilmenin en rasyonel ve aynı zamanda demokratik yolunun kooperatifçilik olması, kooperatifçiliği teşvik eden küresel adımları artırmış, bu çerçevede Türkiye'nin de tarımsal yol haritasını çizen uluslararası metinlerde ve Türkiye'nin Avrupa Birliği müktesebatına uyum sürecinde hazırlanan çeşitli belge, rapor ve strateji metinlerinde konunun önemi vurgulanmıştır. Örneğin, Devlet Planlama Teşkilatının hazırlamış olduğu *Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu*'nun (2007) "Stratejik Amaç ve Öncelikler" kısmında tarımsal pazarlama altyapısının güçlendirilmesi ve tarım-sanayi entegrasyonunun sağlanması amacıyla yönelik olarak alt sektör önceliklerinden birisi de "tarım satış kooperatifleri birliklerinin özleştirilmesi" şeklinde ele alınmıştır. Yine aynı raporun AB'ye katılım sürecine yönelik amaç ve politikalarından birisi de "tarımsal kooperatiflerin ve birliklerin tek bir çerçeve yasa altında toplanması ve ürün pazarlanmasının etkin kılınması" şeklinde maddelendirilmiştir.

Sonuç olarak; tarımda dayanışma ilişkilerini ve kooperatifçiliği önemli ve gerekli kılan birçok neden bulunduğu görülmektedir. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın hazırladığı Türkiye Kooperatifçilik Raporu'nu temel alarak bu nedenleri şöyle özetlemek mümkündür:

1. Tarım kooperatifleri; kimyasal gübre, tarımsal makine ve ilaç tohumluk, fide/fidan ve damızlık hayvan gibi tarımsal girdilerin temin edilmesinde etkin rol oynarlar. Bu şekilde küçük çiftçilerin, büyük şirketlere bağlı olmaları ve zamanla kendi topraklarında "sözleşmeli çiftçi" konumunda çalışmalarının önüne geçildiği gibi, bu şekilde tarımsal sürdürülebilirlik de sağlanabilecektir. Bu durum da, kırsal alanlardan kentlere ölçsüz göçün önüne geçebilecektir.
2. Tarım kooperatifleri, tarımsal girdilerin daha rasyonel ve etkin biçimde kullanılmasına fırsat sağlarlar. Tarımsal üreticiler genel olarak küçük ölçekli ve dar gelirli bir yapıya sahiptirler. Başta tarım makineleri olmak üzere bir takım tarımsal girdileri tek başlarına satın almaları ve sahip olmaları güçtür. Kooperatifleşme yoluyla kullanılan üretim materyalleri ortak kullanılabilirdiğinden bunların etkinliği artmaktadır. Ayrıca, geleneksel tarımın temel usullerinin hala muhafaza ediliyor olması ve

kooperatifçiliğin toplumsal sorumluluk ilkesi gereğince bu girdilerin ekolojiye zarar verme riski daha az olacaktır.

3. Tarım kooperatifleri, tarımsal ürünlerin pazarlanmasında etkin rol oynarlar. Ekonomik yaşamda tarımsal ürünlerin alımı, işlenmesi ve pazarlanmasına ilişkin faaliyetlerin tamamının bir çiftçi/kişi tarafından yürütülmesi oldukça güçtür
4. Kooperatifler tarımsal üreticilere finansmana ulaşma kolaylığı sağlar. Finansmana düşük maliyetle ve zamanında ulaşılmasında kooperatifler etkin rol oynarlar (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Türkiye Kooperatifçilik Raporu, 2015: 31)

Türkiye açısından tarım kooperatiflerinin durumuna baktığımızda pek olumlu bir tablo görmek mümkün değildir. Kültürel olarak dayanışma kültürüne (ahi kültürü), dolayısıyla kooperatifçilik kültürüne yakın olmasına rağmen, yine tarım kooperatifçiliğiyle ilgili 150 yılı aşkın bir deneyimi olmasına rağmen, üstelik Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında kooperatifçiliğin neredeyse devletin resmi iktisadi anlayışı olarak deklere edilmesine ve bu doğrultuda Atatürk öncülüğünde özellikle tarımsal kooperatifçilik alanında büyük atılımlar yapılmış olmasına rağmen Türkiye'de tarım kooperatifçiliğinin istenilen seviyede olmadığını söylemek mümkündür. Başarısızlığın nedenlerini askeri, iktisadi ve siyasi istikrarsızlıklarda; örgütlenme hareketinin halkın talepleriyle değil, büyük ölçüde devlet tarafından biçimlendirilmesinde; özellikle son yıllarda üretici ve yetiştirici örgütlenmesine ilişkin çıkarılan yasaların yetki karmaşası oluşturmasında; kooperatiflerdeki yönetim zaaflarında; üyelere örgüt bilinci ve güveninin yeterince olgunlaşmamasında; düşük üye sayısı ve ortaklık payları, yetersiz sermaye birikimi ve kooperatifler arası işbirliği eksikliğinde (Can-Sakarya, 2012:1). ve ayrıca tabii ki, büyük çok uluslu tarım-gıda şirketlerinin kooperatif karşıtı tutum ve davranışlarıyla ideolojik propoganda ile yarattıkları negatif algılamada aramak mümkündür. Bu durum da tarımsal yapının kırılgan ve bağımlı bir hale gelmesine yol açabilmektedir.

Oysa özellikle gelişmiş ülkeler, tarımsal üretimi ülke nüfusunun gıda tüketim talebini karşılama ihtiyacının yanında, uluslararası ticarete önemli bir gelir kalemi olarak görmekte ve bu bağlamda da tarım ile ilgili kurumsal altyapılarını geliştirmektedirler. AB bütçesinin %41'inin tarımsal desteklere ayrılması tarım konusunun ne derecede önemli olduğunu göstermektedir (Çetin ve Gürsoy, 2016). Aslında kooperatif örgütlenmesi bu desteğin gerekli olduğu tarımsal ekonomi sağlamlığını kendiliğinden gerçekleştirecek ve devletlerin desteklemeye ayırdıkları kaynakları da rasyonalize edecek bir durum arz etmektedir.

3.4.Sürdürülebilir Tarım Açısından Genel Bir Değerlendirme

Tarımsal faaliyetlerde kooperatif örgütlenmesinin, yukarıda da belirtildiği gibi, tarım kredi kooperatiflerinden, tarımsal üretim kooperatiflerine; tarımsal sulama kooperatiflerinden, tarım satış kooperatiflerine kadar çok farklı biçimleri vardır. Tarımsal faaliyetlerde kooperatif örgütlenmesi; "tarım uğraşı" ile "dayanışma" geleneği arasındaki ilişki ele alındığında esas olarak "dayanışma" ve "işbirliği" fikri (mesela Türkiye'de "imece" kültürü) üzerinde başlayan kooperatifçilik ile birlikte düşünüldüğünde gerçekleşmesi kolay ve anlamlı bir örgütlenme olmuştur.

Tarımsal kooperatifçilik, Türkiye gibi, küçük tarım işletmelerinin en azından sayısal olarak hâlâ etkin ancak dağıntık olduğu ülkelerde, kaynakların rasyonel olarak kullanılmasını sağlayacak bir etki yaratabilecek ve bu anlamda bir "kırsal kalkınma" aracı olabilecektir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın Stratejik Plan (2010-2014) raporunda kırsal kalkınma: "Doğal kaynakların korunmasını dikkate alarak, kırsal alanların varlığının devam ettirilebilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması, kentli kesime göre daha az ekonomik ve sosyal imkânlara sahip kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilebilmesi için geliştirilen ve bütüncül yaklaşımlar içeren girişimler" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama çerçevesinde tarım sektöründeki kooperatif örgütlenmelerinin aynı zamanda bir "kırsal kalkınma" girişimleri olduklarını rahatlıkla söylemek mümkündür. Zira, "kırsal alanların varlığının devam ettirilmesi", "gıda güvenliğinin sağlanması", "alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması", "yaşam şartlarının iyileştirilmesi" gibi amaçlar tarımsal kooperatiflerin yaygınlaşması, güçlenmesi ile birlikte gerçekleşmesi daha kolay olan gelişmelerdir.

Dünya'da doğrudan sürdürülebilir tarım ile (veya çevreci anlayışla) bağlantılı kooperatifçilik uygulamaları oldukça yaygınlaşmaya başlamıştır. Örneğin sürdürülebilir tarım ile uyumlu olarak yenilenebilir enerji (yani kirlenici fosil yakıtlara bağlı olmayan) kooperatiflerinin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Ülkemizde henüz yeni gündeme gelmekle birlikte örneğin Almanya'da 100 bine yakın ortağı ve çalışanı olan 500'ün üzerinde yenilenebilir enerji kooperatifi vardır. Güneş enerjisi kooperatifçiliğine 800 milyon avro yatırım yapılmıştır(GTB, 2013:22). Kırsal bölgelerin, tarımsal alanların enerji üretimini sağlamak için ulusal enerji

politikası çerçevesinde çoğu gelişmiş ülkede kooperatif örgütlenme ön plana çıkarılmıştır. Bu şekilde nükleer enerji politikasından doğal-temiz enerji politikasına geçişte kooperatiflere öncü işlevler yüklenmiştir. Örneğin ABD’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliği aracılığıyla 15 milyondan fazla kooperatif ortağının-üyesinin enerji ihtiyacı karşılanmaktadır. Yine elektrik dağıtım kooperatifleri ABD’nin yıllık elektrik ihtiyacının %10’unu karşıladığı gibi, ülke genelindeki elektrik kullanıcılarının %12’sine hizmet vermektedirler. Ayrıca kooperatifler ulusal elektrik dağıtım hattının % 42’sini ellerinde tutmaktadırlar (GTB, 2013: 41). Danimarka’da 2000’den fazla rüzgar kooperatifi vardır ve 150 binden fazla aile bu kooperatifler vasıtasıyla geçimlerini sürdürmekte ve rüzgar çiftliklerini idare etmektedirler (GTB, 2013: 15). Arjantin’de elektrik kooperatifleri, ulusal enerji üretiminin %10’unu sağlamak ve toplam tüketicilerin yüzde 17’sine, kırsal tüketicilerin yüzde 58’ine hizmet vermektedirler. Brezilya’da, üç milyonun üzerinde tüketiciye elektrik sağlayan 126 tane kırsal elektrik kooperatifi bulunmaktadır. Bu kooperatiflerin 1 milyondan fazla üyesi vardır. Kanada’da 2011 yılı itibariyle 71 kayıtlı yenilenebilir enerji kooperatifi bulunmaktadır. Yine Bolivya’da 1 milyondan fazla insana hizmet sağlayan bir elektrik kooperatifi, elektrik dağıtım piyasasının yüzde 30’undan sorumludur (ILO, 2013: 1-3).

Yenilenebilir enerji yatırımlarının kooperatifler aracılığıyla gerçekleşmesi sürdürülebilir tarım için ne açıdan önemlidir? Öncelikle bu şekilde “enerjinin tüketildiği yerde üretilmesi” söz konusu olduğundan yerel halkın yerel kaynaklardan yararlanması ve dolayısıyla enerji bağımlılığının kurtulması durumu söz konusu olacaktır. Enerjide tekelleşme önlenmesi için tarımsal üreticilerin ve kooperatiflerin rekabet imkânları artacaktır. Sermayenin tabana yayılması sağlanacağı için tarım kooperatifleri için finansman bulma imkânları artacaktır. Çevre kirliliği azalacağından ekolojik veya organik tarıma uygun tarımsal alanlar genişleyecektir. İstihdam artacağı için yerel demografi ve ekonomi güçlenecek, tarım kooperatiflerinin güçlü olarak örgütlenme zeminleri oluşacaktır (ILO, 2013: 1-3).

2015 yılı Aralık ayında Paris’te gerçekleşen İklim Konferansı’nda (COP21) alt başlıklardan biri de sürdürülebilir tarım yöntemleri ve gıda güvenliğiydi. Zira tarım sektörünün küresel ısınmadaki payı %13’tür. Bu toplantılarda endüstriyel tarımın olumsuz etkisi üzerine durulurken küçük çiftçiliğin gelişmesi bir çözüm olarak sunulmuştur. Yine “kooperatiflerin iklim sorununu omuzlayacak en sağlam araçlar olduğu” bizzat ICA Başkanı tarafından dünyaya deklere edilmiştir.

Kooperatif örgütlenmesindeki dinamizmin sürdürülebilirliği sağlam açısından sağladığı dinamizm esas olarak kooperatif hareketin toplumsal-kolektif bilinç ve dayanışma kültürü taşıma işlevinden kaynaklanmaktadır. Değişik işbirliği mekanizmalarıyla küresel bir ekonomik-örgütsel güç haline gelebilen kooperatifler taşıdıkları sorumluluk bilinciyle küresel çevre sorunları ile mücadele edebilecek yegâne alternatif bir ekonomik örgütlenme konumunda bulunmaktadır.

Kooperatifçilik ile sürdürülebilir tarım ilişkisini ele alırken temel denklemlerimizden biri şudur: Tarımsal kooperatifler küçük çiftçiliği güçlendirirler; küçük çiftçilik ise sürdürülebilir tarımın teminatıdır. Sürdürülebilir tarım ile kooperatifçilik arasında şöyle bir bağlantı vardır. Her iki düşünce/eylem de iktisadi işbirliği temeline dayanır. Her ikisinde de toplumsal ve çevresel ihtiyaçlarla yerel topluluğun ihtiyaçları arasında bağlantı kurulmuştur. Örneğin sürdürülebilir tarımın en önemli amaçlarından biri olan gıda güvenliği, kooperatif örgütlenme ile daha mümkün olabilmektedir. Çünkü, geleneksel tarımı önemseyen küçük çiftçilik, tarım topraklarının kimyasal olarak kirlenmesine veya geleneksel tohum yerine sağlık ve etik açıdan sorunlar yaratan GDO’lu tohumun kullanılmasına daha az müsamaha gösterecektir. Çünkü, gıda üretiminde ve gıda zincirinde, halk sağlığının korunmasında kamu yönetimi ve yargısal denetimin dışında kooperatif üyelerinin de denetimi söz konusu olabilecektir. Yine sürdürülebilir tarım ilkeleri ile evrensel kooperatif ilkeleri arasında benzerlikler-bağlantılar vardır. Özellikle, sosyal sorumluluk, kooperatifler arası işbirliği ve katılım ilkeleri sürdürülebilir tarım açısından çok önemlidir.

Türkiye’nin tarım sektöründe küçük işletmelerin ağırlıklı yer alması sürdürülebilir tarıma elverişli bir yapı ortaya koyması bir avantajdır. Ancak, küçük işletmelerin yoğun olmasından dolayı tarım sektöründe finansman ve teknoloji yetersizliği de söz konusu olmakta bu da verimliliği düşürdüğü gibi, gelir dağılımı içerisinde tarımın aldığı payı azaltmaktadır. Çünkü, Türkiye’nin kırsal alanlarında birbirlerinden kopuk bir şekilde üretim ve pazarlama yapmaya çalışan küçük üreticiler fiyatın belirlenmesinde söz sahibi olamamakta, sert bir rekabetin söz konusu olduğu pazar koşullarında ürünlerini oldukça düşük fiyattan satmak zorunda kalmaktadırlar (İnan vd., 2016: 2) Bu tür temel iktisadi sorunlarla meşgul olan ve adeta “var olma” mücadelesi veren küçük çiftçilerin elbette kendi ölçüklerinde sürdürülebilir tarıma uygun bir üretim sistemi kurmalarını beklemek de mümkün değildir. Bu yüzden, küçük işletmelerin yoğun olması sürdürülebilir tarım için uygun bir alan olarak karşımıza çıkmakla birlikte bunun kooperatif örgütlenme ile bütünleştirilmediği sürece gerçekleşmesi oldukça zordur. Özellikle tarım satış kooperatiflerinin güçlenmesi, tarım satış kooperatifleri

vasıtasıyla küçük üreticilerin piyasa koşullarına dayanıklı hale gelmeleri tarımda sürdürülebilirliği sağlayacak ekonomik ve ekolojik temeli sağlayabilecektir.

Tarım satış kooperatiflerinin sürdürülebilir tarımı güçlendiren önemli işlevlerinden biri tarımda kapitalist örgütlenmenin tek belirleyici olmasını engelleyici alternatif bir örgütlenme olmasıdır. Zira, günümüzde tarım ekosistemleri üzerindeki en büyük tehdit küresel gıda-tarım-tohum şirketlerinin kâr maksimizasyonu güdüsüyle hareket ederek endüstriyel-kapitalist tarımı yaygınlaştırmalarıdır. Bu tür bir tarımsal üretim sisteminde verimliliği artırmak, girdi maliyetini düşürmek için tarımsal kimyasalların ile genetiği değiştirilmiş tohumların ve hayvan yemlerinin kullanılması yaygın biçimde söz konusu olabilmektedir. Bu durumun da toprağın, suyun, biyoçeşitliliğin kirlenmesine yol açarak sürdürülebilir tarımın temel amacı olan “ekosistemin korunması”nı imkânsız hale getirmesi riski vardır. Öte yandan, sürdürülebilir tarımın diğer boyutu olan “ekonomik güçlenme” de üreticileri piyasa koşullarına koruyan ve üretimin devamlılığını sağlayabilen tarım satış kooperatifleri vasıtasıyla sağlanabilmektedir.

Tarım satış kooperatifleri birlikleri, özel olarak belli bir ürünün piyasada satışı için kurulmuş olan kooperatiflerdir. Bu yüzden, tarımsal üretimden ziyade tarımsal ürünün satışına yani pazarlanmasına odaklanırlar. Elbette bunun da “sürdürülebilir pazarlama” şeklinde gerçekleşmesi önemlidir. Sürdürülebilir pazarlama, sosyal ve çevresel bir bakış açısı ile gerçekleşmesinin yanı sıra “sorumlu biçimde kâr elde etmeyi” amaçlayan bir yaklaşımdır. Sürdürülebilir pazarlamada strateji geliştirirken çevresel, sosyal eşitlik ve ekonomik kaygılara eşit derecede odaklanan bütünsel bir yaklaşımdır (Adanacıoğlu, 2015: 596). Yani, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir tarım ilkelerinin pazarlama sürecine uyarlanmasıdır. Sürdürülebilirliği sağlayan tarımsal pazarlama faaliyet alanlarından bir kısmı şöyledir: İşleme, depolama ve girdi kayıplarının önlenmesi için gelişmiş bir teknoloji; çiftçileri teşvik edici fiyatlar; işlemede ve pazarlamada kadınların rolünün artması; çiftçilerin güçlendirilmesi; yenilenebilir enerji kullanılarak üretilen ürünlerin topluca pazarlanması; tarımsal kimyasalların azaltılması; hayvan haklarına riayet edilmesi; biyoçeşitliliğin korunması (Adanacıoğlu, 2015: 599-600).

Türkiye açısından değerlendirdiğimizde, tarım satış kooperatiflerinin sürdürülebilir tarım veya sürdürülebilir pazarlamaya uygun bir yapıda olmadığını söylemek mümkündür. Tarım satış kooperatifleri ülkemizde, kooperatifçiliğin ekonomik ve ekolojik işlevlerini yerine getirmek açısından olması gerekenin oldukça uzağında bir görünüm ortaya koymaktadır. Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri, mevcut yapılarıyla son yıllara kadar adeta kooperatif olma özelliği bile sorgulanır bir durum içinde değerlendirilmekteydi. Bunun en önemli nedeni olarak da milyonlarca insanı etkileyen kooperatiflerin siyasi etkiler altında kalmalarıydı (Saraç, 2016). Yine kooperatif birliklerinin “tarım sektörünün mikro ekonomik sorunlarına örgütlenme aracılığıyla çözüm getirmek amacıyla” kurulmuş olmalarına rağmen uygulamada hükümetlerin, kamu açıklarına yol açan politik “tarımsal destekleme aracı” haline dönüştürülmeleri de yozlaşmalarının nedeni olarak görülmüştür (Eren, 2009: 31-52). Bütün bu sorunların çözümü ve kooperatiflerin öz güçlerine kavuşabilmesi için 2000’li yılların başından itibaren bir takım düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. En son olarak 11 Nisan 2013 tarihinde yapılan kanun değişiklikleriyle bu değişikliklere son şekli verilmiş ve tarım satış kooperatifleri için yeni dönem başlamıştır. Bu yeni düzenlemelerde; tarım satış kooperatiflerinin kooperatifçilik ve kamusal yönetim ilkelerine uygun olarak yönetilmeleri; özerk, güçlü ve bağımsız mali yapıyla piyasa koşullarında etkin, verimli ve sürdürülebilir bir şekilde faaliyet göstermeleri hedeflenmektedir. Bunun için de tarım satış kooperatiflerini güçlendirmek için dört temel ilke ön plana çıkarılmıştır: 1-İyi yönetim, 2-Kurumsallaşma, 3-Mali özerklik, 4-Sürdürülebilirlik (Cankış, 2014: 3).

Yukarıdaki ilkelerin ilk ikisi sürdürülebilir tarımın örgütsel kapasite (yönetim) boyutunu, üçüncüsü ekonomik boyutunu, dördüncüsü de çevresel boyutunu ifade etmektedir.

Türkiye’deki kooperatif birlikler içinde çevreci çalışmalar olmakla (örneğin GDO duyarlılığı) birlikte yetersizdir. Tarım satış kooperatifleri ekolojik sistem ve gıda güvenliğini dikkate aldıkça iktisadi açıdan da daha güçlü olacaklarının, kooperatif ortaklarının yani köylülerin-çiftçilerin gelirlerini artıracaklarının daha fazla bilincine varmalı; bu doğrultuda bir “sürdürülebilir pazarlama” stratejisi ve “sürdürülebilir tarım” uygulamaları gerçekleştirmelidirler. En önemlisi de sürdürülebilir tarımın temel itici gücü olan, olmazsa olmazı olan çiftçiliğin-köylülüğün varlığının gelecek nesiller için de devam etmesinin buna bağlı olduğunu anlamaktır.

Ülkemizde açıklanan ekonomik paketler genelde tüketimi özendirmekten öteye gitmemekte ve yeşil bir strateji ortaya koyamamaktadır. Oysa bu kapsamda iş ve istihdam yaratacak alanlar; yenilenebilir enerji yatırımlarının teşvik edilmesi, kayıpların azalması için elektrik hatlarının yenilenmesi, toplu taşıma yatırımları, bina yalıtımları, su ve enerji kullanımında verim artırma veya atık geri dönüştürme altyapıları, atıklardan biyogaz

ve kompost üretimi için teknoloji geliştirilmesi ve ekolojik tarımın desteklenmesi benimsenebilir.(Satır-Duygu, 2015: 36) örneğin; organik ve iyi tarım uygulamaları ve ürünlerinin yenilenebilir enerjinin tüketiciye uygun fiyatlarla, erişilebilir şekilde sunumu gibi politikaların işlerliği için gerekli politikalar geliştirilmelidir.(Satır-Duygu, 2016:36)

Sonuç olarak şunu ifade etmek gerekir ki, kooperatif bilinci (örgütsel) ve gücü (ekonomik) geliştiğinde kendiliğinden sürdürülebilir tarım doğrultusunda bir yönelim söz konusu olmaktadır. Kooperatifçiliğin temel ilkelerinden olan dayanışma ve toplumsal sorumluluk sadece aynı habitat içinde yaşayanların iktisadi işbirlikleri ile birlikte yaşam alanlarını koruma bilincini de kökleştirmektedir. İncelenen kooperatiflerdeki üyelerin geleneksel tarımı önemsemeleri, kimyasal girdilerin tarım alanları üzerinde yarattığı kirliliğe dikkat çekmeleri, tohumun doğal olması konusundaki hassasiyetleri ve en önemlisi de çalıştıkları toprakları temiz olarak evlatlarına bırakma bilinci ve istenci ile hareket etmeleri bu tespitimizi güçlendiren gözlemler olmuştur.

4. SONUÇ

İçinde bulunduğumuz dönemde dünya, hem “açlık, yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği” hem de bu sorunların nedeni ve sonucu olarak da ortaya çıkan ciddi bir “ekolojik kriz” ile karşı karşıya bulunmaktadır. Durumun çelişik tarafı şudur ki, bir yandan üretimin sürekli olarak arttığını, ekonomilerin büyüdüğünü, yeni teknolojilerle yeni üretim-tüketim alanlarının geliştiğini, tüketim toplumunun genişlediğini gözlemliyoruz ve sürekli büyüme mantığıyla ortaya çıkan bütün bu gelişmeler ekolojik sisteme yönelik ciddi bir baskı da oluşturuyor. Ancak, öte yandan bu büyümeye rağmen dünyanın çok büyük bir kısmı açlık ve yoksulluk sarmalından kurtulamıyor. Üstelik “gelişmiş ekonomiler” bile kendi içlerinde gelir dağılımı adaletsizliği, işsizlik, istikrarsızlık gibi ciddi dönemsel sorunlar yaşıyorlar. Bu durum, en basit anlamda genel-ortak nüfusla bağlantılandırılmamış daha çok sınıfsal tercihlere göre belirlenen bir üretim ve bölüşüm dengesizliğinden kaynaklanmaktadır. Bunun ortaya çıkardığı sonuç, kaynakların dengesiz bir şekilde kullanılması, belli bölgelerde yoksullaşma ve gelir dağılımı adaletsizliği görüntüsüdür. Sürdürülebilir kalkınma düşüncesi bu şekilde ortaya çıkan ekonomik ve ekolojik sorunların önlenmesi için gündeme gelmiş ve politika üretirken dikkate alınması gereken bir yol olarak belirlenmiştir.

Sürdürülebilir tarım da sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin bir uygulama biçimi, ekolojik sistemin devamlılığı ve gıda sorununun çözümü için düşünülmüş en uygun yollardan biridir. Çünkü sürdürülebilir tarım, var oluşu ekosistemin var oluşu ile nedenselleştirilmiş köylülüğü veya küçük çiftçiliği devam ettirebilecek yegane üretim biçimidir. Küçük tarım veya küçük çiftçilik, ya da kısaca bir kültürel üretim biçimi olarak köylülük devam ettikçe gıdanın devamlılığı sağlanacak, biyoçeşitlilik kaybolmayacak ve daha ucuz/yenilenebilir enerji kullanılacak bu şekilde tarımsal sürdürülebilirlik de sağlanabilecektir.

Özetle, gelecek nesiller için gerekli olan tarımsal koşulları yok etmeden bu günün genel olarak iktisadi ihtiyaçlarının özel olarak gıda ihtiyacının ekolojik yöntemlerle, iyi tarım uygulamalarıyla sağlanması faaliyetleri demek olan “sürdürülebilir tarım”ın ekosisteme en uygun bir tarımsal üretim biçimi olduğu bu çalışma sürecinde çıkardığımız en temel sonuçlardan biri oldu. Peki, bu “tarımsal üretim biçimi”nin en uygun olduğu tarımsal yönetim biçimi hangisidir? Yine çıkardığımız temel sonuçlardan biri olarak sürdürülebilir tarıma en uygun yönetim/örgütlenme biçiminin kooperatif/tarım kooperatifi olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada da sürdürülebilir tarımın ve onu devam ettirecek köylülüğün var olmasının tarım kooperatiflerinin yaygınlaşmalarının ve ekonomideki güçlerinin artması ile mümkün olacağı sonucu çıkarılmıştır.

Tarımsal kooperatiflerin ekonomik gücü var ise (üyelerine, tüketicilere, genel olarak ekonomiye katkı sağlıyorsa örgütsel gücü var ise (kooperatif kültürü ve kooperatif ilkeleri yönetim bilimi ilkeleri çerçevesinde hayata geçebiliyorsa) sürdürülebilir tarımı besleyen bir durum söz konusudur. Çünkü sürekli altını çizdiğimiz gibi, kooperatif örgütlenme küçük çiftçiliği korur, güçlü hale getirir. Küçük çiftçilik ise ekolojik sisteme en uygun üretim biçimidir. Ayrıca, kooperatif örgütlenme köylülüğün sürekliliğini sağlar. Köylülük, biyokültürel özelliğiyle sürdürülebilir tarımın temel teminatıdır.

“Sürdürülebilir tarım” ile “kooperatif” kavramları arasında pozitif yönde bir kavramsal-kuramsal ilişki kurulduğunda tarım alanında faaliyet gösteren kooperatiflerin güçlenmesinin doğrudan doğruya sürdürülebilir tarımı destekleyeceği bir durum söz konusu olacaktır. O yüzden bu ilişkiyi kuramsal bir çerçevede çalışmasıyla, farklı ülkelerde ortaya çıkan sonuçları ve Türkiye’deki pratiği birlikte ele alıp çözümlenerek sağlam bir temele oturtmak projenin adıyla da bağlantılı şekilde proje çalışmalarında öne sürülen temel savın doğrulanması için güçlü bir zemin oluşturmuştur.

Bu makalede tarım kooperatifleriyle bağlantılandırılacak temel kavramın “sürdürülebilir tarım” kavramı olduğu belirlenmiştir. İnceleme sonucunda genel olarak tarımsal kooperatiflerin; “çiftçinin iktisadi bağımsızlığı”, “gelir düzeyi istikrarı”, “üretim devamlılığı”, “istihdam yaratma kapasitesi”, “tüketici yararına üretim”, “uluslararası rekabet koşullarına uyum”, “kolektif üretim süreci”, “ekolojik tarım” ve “demokrasi kültürü”nün yaygınlaşması açısından önemli olduğunu vurgulamak mümkündür. Dünyada son dönemlerde küresel ısınma, çölleşme ve gıda krizi tartışmaları ile iyice gündeme oturmaya başlayan “sürdürülebilir tarım” kavramının anlam içeriği ile tarım kooperatifleri arasında güçlü bağlantılar kurabiliriz.

KAYNAKÇA

Adanacıoğlu, Hakan (2015), “Sürdürülebilir Tarımsal Pazarlama Girişimleri”, Türk Tarım-Gıda-Bilim ve Teknoloji Dergisi, 3(7).

Aydın, Zülküf (2000), “Genetik Mühendisliği, Azgelişmiş Ülkelerde Yoksulluk ve Gıda Sorunu”, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 85, Yaz, 2000.

Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2007).

Bryceson, Deborah Fahy (2010), “Güney Sahra Afrika’sında Yok Olmaya Yüz Tutan Köylü Sınıfı ve Küresel Gıda Krizi”, *Monthly Review Dergisi*, Sayı, 22.

Can, Mehmet Ferit-Sakarya, Engin (2012), Dünya ve Türkiye’de Tarım ve Hayvancılık Kooperatiflerinin Tarihsel Gelişimi, İktisadi Önemi ve Mevcut Durumu, *Vet Hekim Der Derg* 83(1).

Cankış, Seçkin (2014), Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinde Yeni Dönem, *Tematic Ticaret ve Mevzuat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3.

Çetin, Hakkı - Gürsoy, Mesut (2016), Teknik Gezi Notları-Fransa, İzmir.

Çıkmın, A.Karacan, A.R., 1994. Genel Kooperatifçilik, E.Ü. Ziraat Fak. Yay. No:511, İzmir.

Dictionary of Agriculture (2006), A&C Black, London.

Çıkmın, Ayhan (2003), Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik, *Müdafaa-i Hukuk Dergisi*, Sayı:62.

Eren, İsmail Muzaffer (2009), “Türkiye’de Kamu Açıklarının Oluşumunda Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin rolü ve Marmarabirlik Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt II, Sayı 13.

Füleky, György - Benedek, Szilveszter (2011), “EcologicalFertilization”, *AlternativeFarmingSystems, Biotechnology, DroughtStressandEcological* (Ed.Dr.EricLichtfouse), Springer, London-New York.

Geray, Cevat (2011), Kırsal Gelişme Politikaları, Phoenix Yayınları, Ankara.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın Stratejik Plan (2010-2014) Raporu.

Hatıplı, Mustafa (2010), Osmanlı Toprak Rejimi ve Tarihsel Süreç İçinde Kooperatifçiliğimiz, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

ILO (2013), Temiz Enerji ve Enerjiye Erişimde Kooperatifler, Koop Gen. Müdürlüğü Yayını.

İnan, Hakkı, vd., (2016), Türk Tarım Kooperatiflerinin AB Tarım Kooperatiflerine Uyumu ve Tarımsal Sanayiye Etkileri,

http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/a845d4d23b883ac_ek.pdf Erişim Tarihi:20.10.2016.

Leblebici, Özkan (2014), “Can Cooperatives be a Responseto Marketing Problem in Agriculture Under Recent Global ProductionStructure?”, *IntellectualEconomics (Intelektinėekonomika)*, issue: 8(1), Lithuania, pages: 42–54.

Magdoff, Fred – Tokar, Brian (2010), “Tarım ve Gıda Krizi”, *MonhtlyReview Dergisi*.

Mollavelioğlu, Muhammed Şükrü(2009), Sürdürülebilir Tarımın Ölçümü ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Pretty, Jules (2007), *AgriculturalSustainability: Concepts, PrinciplesandEvidence*, Phil. Trans. R. Soc. B doi:10.1098/rstb.2007.2163.

Report of the World Commission on Environment and Development: “OurCommonFuture” (1986).

Saral, Erdoğan (2016), “Tarım Satış Kooperatifleri Üzerine Bir İnceleme”, http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V01_N01_A02.pdf, Erişim Tarihi: 10.09.2016.

Satır, Ayşen (2011), “Ülkemizde ve Dünya’da Yaşamdaki Kalkınmanın Sürdürülebilirliği Çerçevesinde İklim Değişikliği Göstergeleri ve Etkileri”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, s.30.

Satır, Ayşen-Reyhan, Hakan, (2013), “Küresel İklim Değişikliği Sorununa Çözüm İçin Nasıl Bir Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışına İhtiyacımız Var?”, International on Eurasian Economies Congress, Petersburg.

Satır, Ayşen-Duygu, Ergin, (2015), “Çevre Politikalarında Yeni Bir Yaklaşım: Yeşil İşler ve Yeşil İstihdam”, Memleket Siyaset ve Yönetim, Cilt: 10, Sayı 23, Ankara, s.36.

Sullivan, Preston (2003), “Applying the Principles of Sustainable Farming”, www.attra.ncat.org, May. Erişim Tarihi: 12.10.2016.

Taluğ, Cemal (1981), Atatürk ve Kooperatifçilik, Yol-Koop Yayınları, Ankara.

Tarım Kredi Kooperatifleri, İstatistik Yıllığı (2007), Ankara.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (2012-2016).

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Birliği Yıllığı (2007), Ankara.

www.koop.gtb.gov.tr, Erişim Tarihi: 30.10.2016.

www.tzob.org.tr, Erişim Tarihi: 31.10.2016.